

dc_801_13

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya

SZABADFALVI JÓZSEF

**Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére
a 20. század első felében**

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Debrecen
2014

I. A kitűzött tudományos feladat

Kutatásaim során a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetét az európai jogfilozófiai tradícióba ágyazottan igyekeztem vizsgálni. Disszertációm megírásakor az egyik legfontosabb feladat volt annak bemutatása, hogy milyen viszonyban állt egymással a hazai és a nemzetközi elméleti jogi gondolkodás. A 20. század elejéig – a neokantiánus jogfilozófia megjelenéséig – megfigyelhető volt egy bizonyos időbeli fáziskésés az élenjáró irányzatok és teóriák magyarországi elterjedésében, ugyanakkor ettől az időszaktól kezdődően a problémafölvetések és az arra adott válaszok tekintetében a teljes szinkronitás tanúi lehetünk.

A kérdéskör mai kutatójának feltétlenül segítségére vannak egykori jogfilozófusaink elmélettörténeti tárgyú művei. Így Somló Bódog, Finkey Ferenc, Horváth Barna, Moór Gyula hosszabb-rövidebb írásai az egyes jogbölcseleti korszakok és irányzatok bemutatásával fogódzót nyújtanak számunkra, ugyanakkor e megközelítések és értékelések magukon viselik az adott korszak jegyeit és a szerzők jogfilozófiai irányultságából adódó megfontolásokat.

A magyar jogbölcseleti gondolkodás megítélésében a második világháborút követő társadalmi-politikai változások jelentős fordulatot hoztak. Az 1950-es évek elején az akadémiai berkekben elérkezettnek látták az időt e tradíció „újraértékeléséhez”. Szabó Imre 1955-ben jelentet *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon* című monográfiája jelentette a végső „tördőfést” a világháború előtti hazai jogbölcseleti hagyománynak. Az osztályharc szellemében fogant „kritikai” megközelítés, mint reakciós, szélsőséges, ideologikus, a mindenkori elnyomó ha-

talmat kiszolgáló jogi szemléletmódot mutatta be a hazai jogbölcseleti gondolkodást, mely jó harminc évre meghatározta azokat a dogmatikus kiindulópontokat, amiknek a betartásával lehetett csak az érintett szerzőkhöz és teóriáikhoz közelíteni. Kutatásaim során igyekeztem feltárni és bemutatni, hogy az egyoldalú és részrehajló nézőponton túl jó néhány ellentmondás és hiányosság jellemzi a Szabó Imre-féle megközelítést. A monográfia terjedelmes, sőt helyenként terjengős volta ellenére is számos olyan jogbölcseleti munkásságáról nem tesz említést, akik komoly jelentőséggel bírnak a tudományok történetében, illetve a vizsgált jogfilozófiai életművek esetében többször szembesülhetünk azzal, hogy fontos jogbölcseleti tárgyú művekre nem történik utalás.

A magyar jogfilozófiai gondolkodás meghatározó alakjainak megítélésében az 1980-as éveket megelőzően már megindult egy sajátos újralfedezési folyamat, melyben elsősorban filozófusok, szociológusok, etnográfusok jeleskedtek. Az 1980-as évek elejére nyilvánvaló változások következtek be a hazai társadalomtudományi, így a jogtudományi gondolkodásban is. Az akadémiai álláspont toleránsabbá kezdett válni a hivatalos felfogástól eltérő nézőpontokkal szemben. Elméleti jogi gondolkodásunk megújításának és az új utak keresésének egyik formájaként jelent meg a „fordulat éve” előtti magyar jogbölcseleti hagyomány újbóli felfedezése, és ezzel együtt az elfeledett tradíció rehabilitálása. E rendkívül fontos munkában az elmúlt három évtizedben a hazai jogelméleti gondolkodás színe-java – különböző módon és eredménnyel – vett részt. Az 1980-as évek közepétől meginduló kutatásaim során igyekeztem mindenfajta „ideológiakritikai” nézőponttal szakítva, a magyar jogbölcseleti gondolkodás korszakait, meghatározó irányzatait, valamint azok reprezentánsainak munkásságát – lehetőleg nemzetközi kontextusba helyezve – immanens módon, a szerzők elméleti kiindulópontjaira tekintettel rekonstruálni és értékelni.

A disszertációm megírásának az volt a célja, hogy eddigi tudományos kutatásaim egyfajta összegzéseként a hazai jogbölcséleti gondolkodás mindeddig legprosperálóbb korszakának – az elmúlt századforduló és a 20. század első felének – teljesítményét monografikus jelleggel, az eddigi kutatások „részeredményeit” felhasználva – a teljességre törekvés igényével – mutassam be.

II. A doktori értekezés felépítése és módszerei

A disszertáció hét fejezetben tekinti át a magyar jogbölcséleti gondolkodás fejlődéstörténetét az elmúlt századfordulótól kezdődően az 1950-es évek kezdetéig. Az első fejezet az elméleti jogi gondolkodásunk 19. század végi, 20. század eleji állapotát vázolja fel, mely időszakban bekövetkezett fejlemények a magyar jogfilozófia önállóvá válásának folyamatában meghatározó hatással bírtak. Itt kerül bemutatásra a Pulszky Ágost munkássága révén hegemon szerepbe kerülő pozitivista szemléletmód, illetve a Pikler Gyula nevéhez köthető természettudományi megalapozású szociológiai pozitivista jogfelfogás. Az időszak két legkiválóbb jogbölcséleti gondolkodója alapozta meg az elmúlt századfordulót követő szűk két évtized hazai jogfilozófiai irodalmát, melynek áttekintéseképpen részletesen szó esik az elméleti jogszociológia meghatározó alakjai közül Pollák Illés, Szirtes Artur, Berinkey Dénes, Frigyes Béla, Meszlény Artur, Ágoston Péter, Kiss Géza, Hébelt Ede munkásságáról, illetve a Finkey Ferenc, Szászy-Schwarz Gusztáv, Darvai Dénes és Winkler Béla szakirodalmi működése révén jelentős irányzatá váló ún. tételes jogbölcsészeti iskoláról. Ugyancsak itt kerül részletezésre az elmúlt századfordulóra jellemző – Surányi János, Esterházy

Sándor, Demkó György, Notter Antal, Pompéry Aurél, Frey János, Jehlicska Ferenc Rezső művei alapján rekonstruálható –, kevésbé számon tartott hazai neoskolasztikus természetjogi gondolkodás. A második fejezet a századforduló modern pozitívizmusából a neokantiánizmus irányába fontos lépéseket megtevő szerzőket, főképpen Kunz Jenő, Gerőcz Kálmán és Teghze Gyula tudományos tevékenységét mutatja be. A harmadik fejezet az újkantiánus fordulat hazai beteljesedését Somló Bódog jogbölcseleti munkásságán – ezen belül is elsősorban jogi alaptani vizsgálódásainak elemzésén – keresztül tárja elénk. A negyedik, legterjedelmesebb fejezet a magyar neokantiánus jogfilozófiai gondolkodás Somlót követő két legkiemelkedőbb alakjának elméletalkotását, az „új magyar jogfilozófia” megteremtésében vállalt szerepét mutatja be. Itt kerül sor Moór Gyula jogbölcseleti szintézisének és Horváth Barna „tisztá jogszociológiájának” rekonstruálására. Az ötödik fejezet az ún. kis mesterek – elsősorban nem jogbölcseleti munkásságuk alapján számon tartott gondolkodók, így Irk Albert, Ruber József, Ottlik László, Dékány István, Horváth R. Károly, Krisztics Sándor, Ereky István és mások – teoretikus kísérleteit veszi górcső alá. A hatodik fejezet az 1930-as évek második felétől megerősödő és egyre jelentősebb hatást gyakorló természetjogi gondolkodást mutatja be. A természetjog rehabilitációjának is nevezett folyamatban érintett jogtudósok és teológusok közül részletezésre kerülnek Horváth Barna, Moór Gyula, Irk Albert, Hegedüs József, Bibó István, Losonczy István, Zemplén Elemér, Horváth Sándor, Kecskés Pál vonatkozó elméleti tételei. A hetedik fejezet a vizsgált korszak utolsó másfél évtizedében bekövetkező változásokból a neokantiánizmus megújítására tett kísérleteket tárja elénk. Az új kihívásokkal való szembenézés tudománytörténeti jelentőségű eredményei az ún. szegedi iskolához kötődnek. Az egykori Horváth Barna-tanítványok közül Bibó István, Vas Tibor és Szabó József

jogbölcseleti munkássága, illetve az új utak keresésének további kísérleteiként Losonczy István, illetve Solt Kornél elméletalkotási törekvéseit tekintem át. A disszertáció záró részeként, a „Prológus” című fejezetben, a második világháborút követő néhány év azon történései kerülnek ismertetésre, melyek a Szabó Imre névvel fémjelzett marxista jogelmélet hegemon helyzetbe kerülését és ezzel párhuzamosan a „polgári” jogbölcseleti gondolkodással való teljes „leszámolást” eredményezték.

A feldolgozás módszerét a kitűzött kutatási feladat és a disszertáció szerkezete határozta meg. A vizsgált korszak hazai jogbölcseleti gondolkodásának rekonstruálása, az irányzatok bemutatása és az egyes jogfilozófiai életművek tárgyalása során a történeti, logikai, összehasonlító és kritikai módszer alkalmazására került sor. Ennek során feldolgoztam a vonatkozó jogbölcseleti szakirodalom elsődleges forrásait, melyből feltétlenül kiemelésre érdemes a korabeli jogi, bölcsészeti és társadalomtudományi folyóirat-irodalom teljességre törekvő áttekintése. E kutatómunka eredményeképpen több, eddig ismeretlen mű elemzésére és bemutatására is lehetőségem nyílt. Ezen túlmenően levéltári forrásokat, levelezéseket, egykorú kortársi és tanítványi visszaemlékezéseket igyekeztem fölhasználni. Vizsgálódásaim során az egyes irányzatok és elméleti alapvetések általános filozófiai, jogbölcseleti alapjainak vizsgálatakor elmélettörténeti, filozófiai megközelítést alkalmazva került sor a meghatározó jogszemléleti módok hatásainak rekonstruálására. E módszerek együttes alkalmazása – kiegészítve a dogmatikai módszerrel – figyelhető meg az egyes fejezetekben. A többféle módszer alkalmazása a feldolgozás interdiszciplináris jellegét mutatja, közöttük az érdemi kifejtés menete teremt kapcsolatot.

III. A doktori értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása és hasznosítása

A 19. század utolsó harmada és az elmúlt századforduló időszaka a magyar kultúra és szellemi élet fellendülésének korszaka. A kiegyezés adta kedvező társadalmi-politikai feltételek közepette az európai kultúrával és tudománnyal korábban nem tapasztalt eleven kapcsolat épült ki. A társadalomtudományban meghatározó nyugati áramlatok közvetlen hatása, illetve naprakész követése a hazai tudós közösségre termékenyítő hatást gyakorolt. A tudományos disputákban egyre gyakrabban új elméleti keretek kialakításának igénye fogalmazódott meg. Pulszky Ágost életműve a magyar jogbölcseleti gondolkodás önállósulási törekvésének első jelentős próbálkozása. Munkássága fontos szerepet játszott abban, hogy a magyar jog- és állambölcseleti, de joggal állíthatjuk a széles értelemben vett társadalomtudományi gondolkodás modernizációs kísérlete sikerrel járt. Pulszky alapvetően kortárs angol szerzőkre támaszkodva fejtette ki jogbölcseleti téziseit. A korabeli angol analitikai pozitivizmus jeles alakjai mellett a mainei hagyományokat folytató, később „historical jurisprudence” néven ismertté vált jogelméleti irányzat képviselőinek munkái jelentették számára az orientációs mintát. Pulszky munkásságának elmélettörténeti jelentőségét a jogpozitivizmus hazai hegemon szerepbe kerülésével summázhatjuk. Szakítva a kanti észjogi, illetve a német történeti jogi iskola még az idő tájt is virulens hatásával, a magyar elméleti jogi gondolkodást új fejlődési pályára állítva a 19. század végére eljutott az analitikus, fogalomelemző, a tételes jogtudományok számára nélkülözhetetlen jogi

alapfogalmak kidolgozását szem előtt tartó modern pozitivizmusig. Pulszky követői (Finkey Ferenc, Szászy-Schwarz Gusztáv, Darvai Dénes) teremtették meg idehaza az ún. modern tételes jogbölcészeti iskolát, mely a 20. század elején egy sok tekintetben modern, a kortárs pozitivista törekvésekre reflektáló felfogást testesített meg.

Az ún. szociológiai-pozitivista szemléletmód az elmúlt századfordulón Pikler Gyula működésével érte el magyarországi történetének csúcspontját. Pikler az akkoriban élen járó angol és francia társadalomtudományi gondolkodás eredményeinek közvetítésében látta a hazai tudományosság megújításának lehetőségét. Az állam és a jog kérdéseit a természettudományos megalapozású szociológia oldaláról közelítette meg. A jogbölcseletet az általános társadalomtudományokat közvetítő diszciplínaként művelte. Pikler szociológiai pozitivizmusa ha „iskolát” nem is teremtett, de az elmúlt századfordulón lelkes követőkre talált. A pikleri nézőpont akceptálóinak sorába tartozik a magyar jogfilozófia fejlődéstörténetében meghatározó szerepet betöltő Somló Bódog, a kevésbé ismert életművet felvonultató Pollák Illés, valamint Szirtes Artur. Utóbbi a „szociális jogi/jogalkotási mozgalom” első számú hazai reprezentánsaként az elméleti jogszociológia meghatározó alakja volt hazánkban. Rajtuk kívül fontos jogbölcseleti tárgyú műveket publikált még Berinkey Dénes, Frigyes Béla, Meszlény Artur, Ágoston Péter, Kiss Géza, Hébelt Ede, akik a korabeli társadalomtudományok, elsősorban szociológia által nyújtott eszközök segítségével vizsgálták a jog lényegét és működését, tágítva a 19. században uralkodó „dogmatikus” jogtudomány adta módszertani kereteket. Közöttük voltak egészen radikális, naturalista szociológiai módszereket követők, illetve a törvényhez kötöttség elvét mindemellett szem elől nem tévesztő jogtudósok.

A hazai neoskolasztikus jogbölcseleti gondolkodás meglehetősen elhanyagolt területe a hazai elmélettörténeti kutatásnak. Ez irányú vizsgálódásaim révén igyekeztem feltárni a 19. század végétől kezdődően az érintett filozófusok, teológusok, jogbölcselek vonatkozó életművét. Megállapítható, hogy az irányzat jeles képviselői elsősorban a Pikler nevével fémjelzett jogfelfogás kritikájában vélték megtalálni azt a kiindulópontot, amelyhez képest törekedtek az önmeghatározásra. Az originális nézőpontot alapvetően nélkülöző szerzők (Surányi János, Notter Antal, Demkó György, Pompéry Aurél, Frey János, Jehlicska Ferenc Rezső) sorából egyedül Esterházy Sándor emelkedik ki átfogó, rendszeralkotó munkásságával. A neotomista szemléletmód ezt követően az 1930-as évek legvégétől talált olyan jeles követőkre, akik európai mércével is mérhető teljesítményt tudtak fölmutatni. A disszertációban itt elsősorban Horváth Sándor és Kecskés Pál jogszemléletének rekonstruálására vállalkoztam, de több kortárs jogtudós (Irk Albert, Hegedüs József) teoretikus gondolat kísérletében is kimutattam a neoskolasztikus kiindulópontokat.

Az elmúlt századforduló és az azt követő időszak jelentős változást hozott az európai, illetve a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetében. A kontinensen ekkoriban formálódó neokantiánus jogfilozófia kisugárzása végleg háttérbe szorította a hagyományos természetjogi és pozitivista szemléletmódokat. A jogtudomány korábban nem járt utakat találva ismeretelméleti, módszertani és modern értéktani szempontok előtérbe helyezésével kereste a jog új megközelítési lehetőségét. A hazai elméleti jogi gondolkodásban a neokantiánus szemléletmód recepciójának fontos képviselői voltak Kunz Jenő és Teghze Gyula. Jogbölcseleti felfogásuk fejlődéstörténeti bemutatásával igyekeztem rekonstruálni az „átmenet” folyamatának kevésbé ismert lépcsőfokait. Az alapvető áttörés valójában Somló Bódog

jogfilozófiai munkássága révén valósult meg, akinek az életműve lehetővé tette a korábbi fejlődésbeli fáziskésés végleges felszámolását és az akkoriban élenjáró neokantiánus jogfilozófiai gondolkodás hazai megalapozását. Somló kivételes jelentősége a jogbölcseleti gondolkodásunkban elvitathatatlan. Ő volt az első magyar jogfilozófus, aki a 19. század utolsó harmadában uralkodó szociológiai, majd naturalista pozitívizmust képes volt meghaladni. Legjelentősebb művei révén az addig szűk, leginkább hazai körben számon tartott magyar jogfilozófiát az ország határain túl is ismertté tette. Neokantiánus indíttatású munkásságával, elsősorban jogi alaptanával – mely a német jogtudományban az 1870-es évektől meghatározó Begriffsjurisprudenz-ből kialakult „általános jogtan” (allgemeine Rechtslehre) és a 19. század közepétől Angliában a jogi modernizációt lehetővé tevő analitikai pozitívizmus sajátos szintézisét valósította meg – Európa szerte közzismertté vált. Az 1910-es évek elejétől ő lett a magyar jogfilozófia „representativ man”-je, akinek az elméletével a nemzetközi szakirodalom kiemelten foglalkozott.

A magyar jogbölcseleti gondolkodás a 20. század első felében jutott el eddigi első igazi reneszánszához, amikor a legkiválóbb hazai jogfilozófusok (főképpen Somló Bódog, Moór Gyula, Horváth Barna) munkásságának köszönhetően nemzetközi összehasonlításban is jelentős tényezővé vált. Nem véletlenül használta Horváth Barna 1923-ban Moór Gyula kapcsán az „új magyar jogfilozófia” megteremtése megfogalmazást, mellyel a Somló Bódoggal kezdődő új korszak kiemelkedő tudományos teljesítményét jellemezte.

Moór Gyula jogbölcseleti életművének értékelésekor megállapíthatjuk, hogy jogfilozófiáját alapvetően az újkantiánizmus álláspontjának elfogadása határozta meg, melyet, mint általános filozófiai kiindulópontot mindig nyíltan vallott. Moór mindvégig vállalta a kanti „örökséget”,

ugyanakkor Radbruchhoz hasonlóan a neokanti filozófia badeni (érték-tani) iskolájához is kötődött. Az újkantiánizmus e válfaja a jogbölcseleti gondolkodás figyelmét a Sein és Sollen megkülönböztetésén túl a két szféra közötti sajátos, közbenső, „harmadik világra” irányította. Moór meghatározása szerint ez a világ az „értékes valóság” birodalma, ahová a „kulturjelenségek”, s köztük a jog is tartozik. Ezáltal próbálta meg a klasszikus neokantiánus problémafölvetést, a valóság és érték közötti „ellentmondást” áthidalni. Megkísérelte a jogot – ezt a módszertani iskola követői szerinti tiszta formát és tudattartalmat – a valósághoz közelíteni, a valósággal kapcsolatba hozni. Lét és legyen alapvető dualizmusa továbbra is megmarad jogfilozófiájában, ugyanakkor nézete szerint a jog nem pusztán legyen, hanem az érték és valóság egységeként megragadható olyan jelenség, amelyben a realitás és idealitás, a testi-lelki valóság és a szellemi tartalmak, a tapasztalati lét és az értékek érintkezését figyelhetjük meg. Az 1930-as évek közepétől kezdődően a jövő jogbölcseleti gondolkozásának általános filozófiai alapjait a neokantiánus és újhegeliánus gondolatok szintézisét megteremtő „új (modern) kultúrfilozófiai irány” tételeiben vélte fölfedezni.

Moór saját felfogását az „összefoglaló jogfilozófiák” közé sorolta, mely a jogbölcseleti problémáknak nem csak egyikét, vagy másikat elemezte, hanem az általa négy kérdéskörként (jogi alaptan, jogszociológia, jogi értéktan, jogtudomány módszertana) meghatározott, a jogbölcseleti gondolkodás fejlődése során kikristályosodott általános („örök”) jogfilozófiai problémák mindegyikével foglalkozott. Jogbölcseleti rendszerének felállításakor úgy gondolta, hogy a vizsgálandó kérdéseket nem pusztán csak „átfogni” szükséges, hanem megoldásaiban a jogfilozófiai irodalomra támaszkodó, a különböző irányzatok, gondolkodók hibáiból okuló, az egyoldalú túlzásokat lemetező, „egyenlítő és összefoglaló rendszert” kell kidolgozni. Moór jogbölcseleti rendszere ugyanakkor

nem tudta vállalt feladatát, a „nagy szintézist” megvalósítani. Jogfilozófiai elmélete az azt fölépítő elemek egyenetlen színvonalú kidolgozottsága és a kapcsolódási pontok bizonytalansága miatt az eklektikusság jegyeit viseli magán. Eredetiséget rendszerező tevékenységében, problémaérzékenységében, logikai módszerében, illetve szintézisre törekvésében találunk. Munkássága nagyban hozzájárult a magyar jogfilozófia nemzetközi szintű műveléséhez. Jogbölcsélete jelentős befolyást gyakorolt kora magyar tételes jogtudományi irodalmára, s ez egybevágott a jogfilozófia szerepéről és feladatáról vallott felfogásával.

Horváth Barna „tisztá jogszociológiájának” eredetisége főképpen az ún. szinoptikus (együtnéző, egybevető) látásmódjában és az ehhez funkcionálisan kapcsolódó processzuális (eljárási) jogszemléletében nyilvánult meg. Felfogásának újszerűsége az újkantiánus (Lask, Rickert, Verdross, Kelsen stb.), illetve a pragmatikus-empirikus szemlélet (Pound, amerikai realizmus, szabadjogi iskola, Weber, francia institucionalizmus, pszichologizmus stb.) egyidejű érvényesülésében és egymásra vonatkoztatásában valósult meg, mely nem csupán a magyar, hanem az európai jogi gondolkodásban is úttörő jellegű vállalkozásnak számított. Míg a neokantiánus jogfelfogást a két világháború közötti Közép-Európában evidensnek kell tekintenünk, addig a pragmatizmus bizonyos szempontból új gondolatként jelent meg, pláne ha a korabeli magyar jogbölcséleti közfelfogásra gondolunk.

Horváth a tény és érték neokantiánus értelemben vett ketté szakítottóságát nemcsak teljes mértékben akceptálta, hanem – Kelsen elméleti proposícióját elfogadva – ellentétüket az áthidalhatatlanságig logizálta. Szemben Moórral, aki tény és érték dualizmusát nem logikai ellentétként fogta fel, hanem a két világ közötti közvetítés lehetőségének bizonyítására törekedett, Horváth a tény és érték fogalmát kontradiktóriusként, egymásnak teljes tagadását jelentő fogalmakként

határozta meg. Míg Moór a közvetítést tárgyi kapcsolatnak („harmadik birodalom”) tekintette, addig Horváth ezt azzal utasította el, hogy a tény és érték kapcsolata harmadik ismerettárgyként azért nem fogadható el, mert nem bizonyítható, hogy ezen ismerettárgy rendelkezne saját, harmadik fajtájú törvényszerűséggel.

Horváth szinoptikus szemléletmódjához funkcionálisan kapcsolódik az eredetileg az angol jog sajátosságaként bemutatott eljárási jogszemlélet, mely szerint a jog nem egyszerűen norma (tétel) és nem is csak tény (faktum), hanem az elvont magatartásminta és az ennek megfelelő tényleges magatartás „gondolati kapcsolata”, ami nem más, mint az eljárás. Az eljárás tehát szinoptikus természetű gondolati szerkezetben konstituálódik, az az nem pusztán tény (tényleges magatartás) és nem pusztán érték (előírt magatartási minta), hanem a kettő egyidejű szinoptikus szemlélete. Vagyis a jogeset és a jogi norma folytonos egymáshoz rendelése egy eljárási folyamatot képez. Horváth szerint a társadalmi objektivációk (gazdaság, harc, hatalom, tudás, eljárás) közül egyiknél sem indokolt úgy a joggal való „generikus” azonosítás, mint az eljárás esetében, vagy miként fogalmaz, az eljárás a jog *genus proximuma*. Horváth a processzuális jogelméletben találja meg a valódi megoldást, mely közös nevezőre hozza a különböző jogelméleteket. Ez az új elmélet a jogban a társadalom „legintézményesebb eljárási szerkezetét” látja, mely, mint a társadalmi eljárások legfejlettebbike, a legkimunkáltabb eljárási apparátus kialakításával valósítja meg annak felső fokát.

A 20. század első fele meghatározó jogfilozófusainak életművén kívül a magyar jogbölcseleti gondolkodás szempontjából számottevő tudományos teljesítmények rekonstruálására is kísérletet tesz a disszertáció. Így többek között Irk Albert, Ruber József, Ottlik László, Hegedüs József jogbölcseleti munkásságának feltárásával mindeddig jóformán

ismeretlen teoretikus kísérleteket sikerült az elmélettörténeti diskurzusba bevonnom. Az érintett „kismesterek” alapvetően nem tekinthetők jogfilozófusoknak, csupán olyan jogtudósoknak, akik több-kevesebb intenzitással foglalkoztak – tételes jogtudományi, politikatudományi vizsgálódásaik mellett – jogbölcseleti kérdésekkel, alkalmanként az önálló elméletalkotás igényével. Nézőpontjaik – alapvetően a korszakra jellemző neokantiánus jogfilozófia keretei között, részben új utakat keresve, alkalmanként a megújuló természetjogi felfogás hatása alatt állva – üde színfoltjai a két világháború közötti hazai elméleti jogi gondolkodásnak.

Úttörő jellegű kutatások eredményeképpen vizsgáltam az 1930-as évek közepétől kezdődően a neokantiánizmus megújítására törekvő rendkívül tehetséges jogfilozófus nemzedék munkásságát. A hazai jogbölcseleti gondolkodásban főleg Moór Gyula és Horváth Barna tanítványai személyében egy nagy reményekre jogosító korosztály szárnypróbálgatásának lehetünk tanúi. A Moór-tanítványok közül Szabó József és Solt Kornél, a Horváth nevéhez fűződő ún. szegedi iskola tagjai közül Bibó István és Vas Tibor (illetve az ide is tartozó Szabó József), valamint a jogfilozófia művelésében is jeleskedő büntetőjogász Irk Albert pécsi tanítványa, Losonczy István korai publikációit a neokantiánus szemléletmódban gyökerező, de annak meghaladására tett kísérletnek kell tekintenünk. Személyükben egy új generáció jelent meg, akik számára a nemzetközi jogtudomány eredményeiben való tájékozottság természetes volt. Egyéni kvalitásaik révén predesztinálva voltak arra, hogy tudományos működésük révén a magyar jogbölcseleti gondolkodás – a nemzetközi jogfilozófiai trendekhez igazodva – megfeleljen a második világháborút követő korszak kihívásainak. A mai napig egyetlen hazai jogbölcseleti iskola – amely sok szempontból hasonlít a Hans Kelsen, Adolf Merkl, Alfred Verdross nevével fémjelzett

„(új) osztrák iskolához” – a bekövetkezett társadalmi-politikai változások következtében, a „fordulat évét” követően nem tudta vállalt feladatot teljesíteni, így innentől számíthatjuk a magyar (polgári) jogbölcseleti hagyomány folytonosságának a megszakadását és a marxista jogelmélet hegemon szerepbe kerülését.

A disszertáció záró fejezetében igyekeztem felvázolni azt a folyamatot, amely a második világháborút követően a Szabó Imre-féle marxista „kánonok” kialakulásához vezetett. Az utókor és a hazai tudománytörténet szempontjából fontos szembesülni azzal, hogy mennyiben működtek közre ebben mindazok a jogászok és jogtudósok, akik maguk is részesei voltak az utóbb kíméletlen kritika tárgyává tett korszak jogtudományának.

A hazai jogbölcseleti gondolkodásra hatást gyakorló irányzatok feltárását, hatástörténeti összefüggéseinek kimutatását a disszertáció megírása során mindvégig igyekeztem szem előtt tartani. Ennek megfelelően megpróbáltam bölcseleti hagyományunk történetét nemzetközi, elsősorban európai kontextusban vizsgálni és bemutatni. Az osztrák és német hatás a hazai jogtudományi, illetve elméleti jogi gondolkodásunk történetében közismert. Mindez jól kimutatható a korai természetjogi, észjogi, valamint történeti jogi irányzatok képviselőinek munkásságában. A 19. század utolsó harmadában a hazai juriszprudencia megújításának, önállósulási törekvésének nyitányaként szembesülhetünk – főképpen Pulszky Ágostnak köszönhetően – az angolszász jogi- és társadalomtudományi gondolkodás eredményeinek a recepciójával. A Corpus Iuris révületében élő, alapvetően tekintélyelvű, konzervatív (addigi) jogi gondolkodásunkkal szemben a korszak legjelesebb hazai jogfilozófusai képesek voltak az új, élenjáró tudományos eredmények átvételére és továbbgondolására. Valójában az elmúlt századfordulónak kellett eljönnie ahhoz, hogy a magyar jogbölcseleti gondolkodás szink-

ronba kerüljön az európai és nemzetközi folyamatokkal. A kontinensen ekkoriban formálódó neokantiánus jogfilozófia kisugárzása eredményeképpen végleg háttérbe szorultak a hagyományos természetjogi (észjogi) és jogpozitivisták megközelítései, illetve a történeti szemléletmód. Ekkortól következett be az a várva várt pillanat, amelytől kezdve a neokantiánus jogfilozófia magyar reprezentánsai lényegében napra készen követték a nemzetközi fejleményeket, reflektáltak a kortárs jogfilozófusok megnyilvánulásaira, s a nemzetközi tudományos közéletben egyenrangú partnerként vettek részt a szakmai disputákban.

Ennek eredményeképpen még szélesebbre nyíltak a magyar jogbölcseleti gondolkodás orientációs irányai. Így a legjelentősebb jogfilozófusaink nagyban támaszkodtak a német (osztrák) és angol irodalmon túl a kortárs olasz, francia, vagy éppen skandináv, illetve az egyre nagyobb jelentőségre szert tevő amerikai szakirodalomra. Mindezek a hatások közrejátszottak abban, hogy a korszak hazai jogbölcselei a nemzetközi szintén, mint a diszciplína számon tartott képviselői jelen legyenek.

Az elmélettörténeti jellegű kutatásokról általában elmondható, hogy hasznosíthatóságuk rendszerint attól függ, hogy a vizsgált irányzat(ok), vagy az érintett jogfilozófusok felfogásáról, annak jelentőségéről mennyire sikerül korszerű és új szempontokat tartalmazó feldolgozást adni. A monográfia – reményeim szerint – jelentős mértékben szolgálja a magyar jogbölcseleti gondolkodás mindeddig legprosperálóbb korszaka történetének és eredményeinek rekonstruálásán keresztül a hazai elmélettörténeti kutatásokat és a jogi oktatás számára is hasznosítható megállapításokat tartalmaz. Ugyancsak jelentőséggel bírhatnak a monográfia megállapításai az e kérdéskörök által érintett bölcsészettudományi, illetve társadalomtudományi kutatások számára. Említésre érdemes ezen túlmenően, hogy a tételes jogtudományokra közvetlen hatást gyakorló jogfilozófiai problémák bemutatása segítheti a vizsgált

korszak hazai (tételes)jogtudományi irodalmának mind jobb megértését. A két tudományterület között ebben az időszakban rendkívül szoros volt a kapcsolat és az egymásra hatás, aminek feltárásával a széles értelemben vett állam- és jogtudományok hazai fejlődéstörténetét mind jobban megismerhetjük, és így jogi kultúránkról teljesebb képet kapunk.

IV. A doktori értekezés témakörében a kandidátusi fokozat megszerzését követően megjelent publikációk

Vonzások és taszítások – Moór Gyula és Horváth Barna kapcsolata. *Magyar Jog*, XLII. évf. (1994) 11. sz. 654-660. o.

Moór Gyula. *Egy XX. századi magyar jogfilozófus pályaképe*. Osiris-Századvég, Budapest, 1994. 200 o.

A jogpozitivizmus diadala. Pulszky Ágost élete és munkásság. In: Loss Sándor – Szabadsfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zódi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 21-44. o.

Törekvések egy jogfilozófiai szintézisre. Moór Gyula jogbölcselete. In: Loss Sándor – Szabadsfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zódi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 143-209. o.

„Coactus tamen volui!” – Bibó István jogbölcseleti munkássága. *Forrás*, XXVII. évf. (1995) 12. sz. 13-21. o.

Tiszta jogszociológia felé. (Horváth Barna jogszociológiája). *Budapesti Könyvszemle* (BUKSZ), VIII. évf. (1996) 2. sz. (nyár) 135-138. o.

Egy jogfilozófusnak indult pálya története – Bibó István pályakezdése. *Magyar Tudomány*, XLI. évf. (1996) 3. sz. 361-368. o.

Utószó Solt Kornél *Valóság és jog* című művéhez. Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997. 153-156. o.

Moór Gyula Kelsen-interpretációja. (Függelék) In: Hans Kelsen: *Az államelmélet alapvonalai*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997. 105-121. o.

Wesen und Problematik der Rechtsphilosophie. Die Rechtsphilosophie on Gyula Moór. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*. Tom. XIV. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1998. 203-229. o.

Egy derékba tört életmű margójára: Szabó József jogbölcséleti munkássága. *Jogtudományi Közlöny*, LIII. évf. (1998) 12. sz. 493-504. o.

Megújulás és tradíció. A magyar jogbölcséleti tradíció szerepe a jogi gondolkodás megújításában. *Világosság*, XL. évf. (1999) 5. sz. 55-69. o.

Egy európeér jogtudós emlékezete. (Utószó) In: Szabó József: *A jogbölcsélet vonzásában. Válogatott tanulmányok*. (Szerkesztette, az utószót írta és a bibliográfiát összeállította: Szabadfalvi József) Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 197-213. o.

Bódog Somló. In: Felix Somló: *Schriften zur Rechtsphilosophie*. (Ausgewählt und eingeleitet von Csaba Varga) Akadémia Kiadó, Budapest, 1999. xi-xii. o.

Wesen und Problematik der Rechtsphilosophie. Die Rechtsphilosophie on Gyula Moór. *Rechtstheorie*, Band 30 (1999) Heft 1. 329-353. o.

Jogbölcséleti hagyományok. Multiplex Media – DUP, Debrecen, 1999. 244 o.

A magyar jogbölcséleti gondolkodás vázlata. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 39-51. o.

Bibó István és a szegedi iskola. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 125-152. o.

Angolszász hatások a második világháború előtti magyar jogbölcséleti gondolkodásban. *Állam- és Jogtudomány*, XXXVIII. évf. (1999) 1-2. sz. 51-88. o.

A magyar jogbölcséleti tradíció szerepe a jogi gondolkodás megújításában. *Jogelméleti Szemle*, I. évf. (2000) 1. sz. (<http://jesz.ajk.elte.hu>)

Volt egyszer egy „szegedi iskola”. A szegedi jogi kar szerepe a magyar jogbölcséleti gondolkodásban. *Szeged* (Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin), XII. évf. (2000. november) 11. sz. 37-39. o.

Emlékezés Moór Gyulára. *Magyar Szemle*, Új Folyam IX. évf. (2000) 11-12. sz. 43-57. o.

Pulszky Ágost. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok*. II. köt. Magyar Felsőoktatás Könyvek. 17. Professzorok Háza, Budapest, 2001. 47-69. o.

Moór Gyula. (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést írta: Szabadsfalvi József) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 241 o.

Az „új magyar jogfilozófia” megteremtője. In: Moór Gyula. (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést írta: Szabadsfalvi József) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 7-53. o.

Húsz év a magyar jogbölcseleti tradíció újraértékelésében. In: Szabadsfalvi József (szerk.): *Facultas nascitur. 20 éves a jogászképzés Miskolcon*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001. 415-432. o.

Some Reflections on the Anglo-Saxon Influence in the Hungarian Legal Philosophical Traditions. *Acta Juridica Hungarica. Hungarian Journal of Legal Studies*, Vol. 42. (2001) No. 1-2. 111-119. o.

Transition and Tradition. Can Hungarian Traditions of Legal Philosophy Contribute to Legal Transition? *Rechtstheorie*, Band 33 (2002) Heft 2-4. 167-185. o. (On Different Legal Cultures, Premodern and Modern States, and Transition to the Rule of Law in Western and Eastern Europe. II. Sonderheft Ungarn. Edited by W. Krawietz and Cs. Varga)

Természetjog és pozitívizmus. Széljegyzetek egy örökzöld vita két világháború közötti hazai jogbölcseleti irodalmához. In: Szabó Miklós (szerk.): *Natura Iuris. Természetjogtan & jogpozitívizmus & magyar jogelmélet*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 9-30. o.

Bibó István helye a XX. századi magyar jogbölcseletben. *Debreceni Szemle* (Új folyam), X. évf. (2002) 1. sz. 29-36. o.

Neoskolasztikus természetjog a két világháború közötti Magyarországon. *Vigilia*, LXVII. évf. (2002) 8. sz. 586-594. o.

Teghze Gyula: a jogbölcselet és a nemzetközi jog professzora. In: Szabó Béla – Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*. Historia Iuridicae Facultatis I. Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézet, Debrecen, 2002. 75-100. o.

Angolszász hatások Horváth Barna, Szabó József és Bibó István jogelméletében. In: Ünnepi tanulmányok Holló András hatvanadik születésnapjára. (Szerk.: Bragyova András) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003. 395-419. o.

Revaluation of Hungarian Legal Philosophical Tradition. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie (ARSP)*, Vol 89. (2003) Heft 2. 159-170. o.

Neo-Kantian Legal Philosophical Thinking in Hungary. *Зборник Радова / Recueil des Travaux* (Újvidéki Egyetem Jogi Kara, Novi Sad) XXXVII, (2003) 1-2, 271-281. o.

A Common Law szelleme és a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás. *Jogtudományi Közlöny*, LVIII. évf. (2003) 9. sz. 370-380. o.

Egy „európai értelmiségi jelenség”. Horváth Barna emlékezete. *Magyar Jog*, L. évf. (2003) 11. sz. 641-648. o.

Portrait-Sketches from the History of Hungarian Neo-Kantian Legal Philosophical Thought. *Acta Juridica Hungarica. Hungarian Journal of Legal Studies*, Vol. 44. (2003) No. 3-4. 245-255. o.

Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére. (A jogpozitivizmustól a neokantiánizmus meghaladásáig). *Zempléni Múzsza*, III. évf. (2003) 4. sz. 23-33. o.

Múltidézés. A Magyar Filozófiai Társaság 1942. december 1-én tartott „Jogfilozófia” című vitaülése. *Magyar Filozófiai Szemle*, XLVII. évf. (2003) 3. sz. 393-410. o.

The Spirit of the Common Law in the Hungarian Legal Philosophical Thinking. *HJEAS. Hungarian Journal of English and American Studies*, Vol. 9. (2003) No. 2. 199-208. o.

A cselekvőségi elmélettől az újrealizmusig. Gondolat Kiadó – Debreceni Egyetem, Budapest, 2004. 261 o.

A magyar jogbölcseleti gondolkodás történetének vázlata. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. [Második, bővített és javított kiadás] Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 71-92. o.

Jogfilozófiai töredékek: Ottlik László normatanának rekonstrukciója. In: Szabó Miklós (szerk.): *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 273-281. o.

Short History of Legal Philosophical Thinking in Hungary until the Mid-Twentieth Century. In: *Acta Iuridica Cassoviensia* 25. Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach – Právnická Fakulta, 2004. 36-45. o.

Viszony az elődökhöz. A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 5-21. o.

Két korszak határán: Teghze Gyula jog- és állambölcseleti munkássága. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*. Tom. XXII. Miskolc University Press, Miskolc, 2004. 141-157. o.

The Role of the Hungarian Legal Philosophical Tradition in the Renewal of National Legal Culture. In: Jan Čipkar (ed.): *Právna kultúra a európsky integračný proces (historické, politicko-právne a filozofické aspekty práva a právnej kultúry) / Law Culture and European Integration Process (historical, political-legal and philosophical aspects of law and legal culture)* Zborník vedeckých prác riešiteľov projektu VEGA a konferenčných príspevkov účastníkov vedeckej konferencie „Právna kultúra a európsky integračný proces“, Právnická Fakulta UPJŠ v Košiciach – november 2004. 236-248. o.

Jogbölcseleti töredékek. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 111 o.

A magyar neokantiánus jogbölcseleti tradíció. *Létünk*, XXXIV. évf. (2004) 3-4. sz. 55-67. o.

Adalékok egy jogtudósi életműhöz: Bibó István 1942 és 1949 közötti egyetemi előadásai. *Állam- és Jogtudomány*, XLV (2004) 3-4. sz. 351-361. o.

Kihívások és kényszerpályák I-II. A magyar jogbölcseleti gondolkodás történetének vázlata. *Magyar Szemle*, Új folyam XIV. évf. (2005) 1-2. sz. 64-75. o.; 3-4. sz. 74-90. o.

Széljegyzetek Hans Kelsen magyarországi recepciójának történetéhez: Losonczy István Kelsen-interpretációja. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*. Tom. XXIII/1. Miskolc University Press, Miskolc, 2005. 125-140. o.

A természetjog rehabilitációja: Hegedüs József „szinthétikus” jogbölcselete. In: *Ius unum, lex multiplex. Liber Amicorum Studia Z. Péteri Dedicata. Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogfilozófia köréből / Studies in Comparative Law, Theory of State and Legal Philosophy, [Jogfilozófiák / Bibliotheca Iuridica. Libri Amicorum 13] szerk. H. Szilágyi István – Paksy Máté, Szent István Társulat, Budapest, 2005. 513-523. o.*

Gondolatok egy elhíresült vita jegyzőkönyve alapján (Ítéletek és vélemények a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról). In: Szabadfalvi József (szerk.): *Amabilissimus. A legszívetemértőbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2005. 269-283. o.

Losonczy István Kelsen-kritikája. *Világosság*, XLVI. évf. (2005) 10. sz. 91-98. o.

Egy „tisztultabb, szintetikus módszertani felfogás” – Irk Albert jogbölcseleti munkássága. *JURA* (A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja), XI. évf. (2005) 2. sz. 128-134. o.

Egy elfeledett társadalomtudós: Portrévázlat Ottlik Lászlóról. *Magyar Szemle*, Új folyam XV. évf. (2006) 3-4. sz. 58-78. o.

Jogfilozófusok a demokráciáról. Moór Gyula és Horváth Barna részvétele az 1945-ös „demokrácia-vitán”. *Zempléni Múzsza*, VI. évf. (2006) 1. sz. 25-38. o.

Biography [Tibor Vas] In: *Die Schule von Szeged. Rechtsphilosophische Aufsätze von István Bibó, József Szabó und Tibor Vas.* (Herausgegeben mit Bio- und Bibliographie versehen von Csaba Varga) Szent István Társulat, Budapest, 2006. 137-138. o.

Damnatio memoriae – arcképvázlat Vas Tibor jogfilozófusról. *Állam- és Jogtudomány*, XLVII. évf. (2006) 1. sz. 145-152. o.

The Elements of Sociological Aspect in the Hungarian Legal Thinking until Mid-Twentieth Century. *Kontroll. Law Journal*. 01/2006. 68-75. o.
(<http://www.juris.u-szeged.hu/kontroll/pdf/Kontroll4eng.pdf>)

A neokantiánus fordulat beteljesedése a magyar jogi gondolkodásban. Vázlat Somló Bódog jogbölcseleti életművéről. In: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* VI. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2006. 227-241. o.

Teghze Gyula. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok*. III. köt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 135-154. o.

Moór Gyula. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok*. III. köt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 167-189. o.

Ottlik László. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok*. III. köt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 191-208. o.

Magyar jogbölcselet. *Budapesti Könyvszemle* (BUKSZ), XIX. évf. (2007) 1. sz. (tavasz) 22-28. o.

Prima Philosophia Iuris. A Sketch of Bódog Somló's Legal Philosophical Oeuvre. In: *Theatrum Legale Mundi. Symbola Cs. Varga Oblata*. (Edited by Péter Cserne, István H. Szilágyi, Miklós Könczöl, Máté Paksy, Péter Takács, Szilárd Tattay) [Philosophiae Iuris / Bibliotheca Iuridica. Libri Amicorum 24] Societas Sancti Stephani, Budapest, 2007. 485-498. o.

Egy kortárs magyar jogfilozófus reflexiói – Moór Gyula Kelsen-interpretációja. In: *Hans Kelsen jogtudománya. Tanulmányok Hans Kelsenről*. (Szerk.: Cs.

Kiss Lajos) Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007. 747-761. o.

Valóban funkcionalista-e a tiszta jogtan? – Losonczy István Kelsen-kritikája. In: *Hans Kelsen jogtudománya. Tanulmányok Hans Kelsenről.* (Szerk.: Cs. Kiss Lajos) Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007. 772-790. o.

A jogbölcselet tárgyának meghatározása a hazai neokantiánus jogi gondolkodásban. In: *Jogelmélet és önreflexió.* (Szerk.: Nagy Tamás – Nagy Zsolt) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 221-233. o.

Adalékok a magyar jogdogmatika fejlődéstörténetéhez. In: *Jogdogmatika és jogelmélet.* (Szerk.: Szabó Miklós) Bibo Kiadó, Miskolc, 2007. 374-389. o.

The Role of Bódog Somló in the Revival of Hungarian Legal Philosophy. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie (ARSP)*, Vol 93. (2007) Heft 4. 540-550. o.

Kilencven éve jelent meg Somló Bódog *Juristische Grundlehre* című műve. *Állam- és Jogtudomány*, XLVIII. évf. (2007) 4. sz. 615-621. o.

Hol az igazság? (Száz éve született Szabó József jogászprofesszor) *Szeged* (Várostörténet, kulturális és közéleti magazin), XXI. évf. (2009) 6. sz. 22-24. o.

Jhering-recepció a II. világháború előtti hazai jogbölcseleti gondolkodásban. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica.* Tom. XXVII/1. Miskolc University Press, Miskolc, 2009. 177-193. o.

Bódog Somló – The „Representative Man” of Hungarian Legal Philosophy. In: Zoran Pokrovac (Hrsg.): *Rechtswissenschaft in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert.* (Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers 5.) Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2010. 375-389. o.

Szászy-Schwarz Gusztáv jogbölcseleti nézetei. *Jogtudományi Közlöny*, LXV. évf. (2010) 3. sz. 115-123. o.

Adalékok a magyar „tételes jogbölcseleti iskola” történetéhez. In: *Emlékkönyv dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. LXXIII. Fasc. 1-64. Szeged, 2010. 819-831. o.

Outlines of the Development of the Legal Philosophical Thought in Hungary (From the Beginnings to the World War II). In: *Collectio Iuridica Universitatis*

Debreceniensis. VIII. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2010. 269-295. o.

Szászy-Schwarz Gusztáv szerepe a hazai Jhering-recepcióban. Jogbölcséleti megközelítés. In: Frivaldszky János – Pokol Béla (szerk.): *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2011. 225-247. o.

From Original Sources – Neo-Kantian Legal Philosophical Thinking in Hungary. *Acta Juridica Hungarica. Hungarian Journal of Legal Studies*, Vol. 52. (2011) No. 1. 73-81. o.

Hungarian Legal Philosophical Thinking. From the Beginnings to the mid-20th Century. In: *Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького: Зб. наук. Праць. Київський ун-т права НАН України* (редкол.: Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.А., Чернецька О.В. та інш.) Вид-во Європейського ун-ту, Київ, 2011. 49-75. o

A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódóig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 195 o.

A magyar jogbölcséleti tradíció kutatása a rendszerváltozást követően. *Iustum, Aequum, Salutare*, VII. évf. (2011) 3. sz. 59-76. o.

Adalékok a hazai elméleti jogszociológia megalapozásához. In: Pénzes Ferenc – Rácz Sándor – Tóth Matolcsi László (szerk.): *A szabadság felelőssége. Írások a 65 éves Dénes Iván Zoltán tiszteletére*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011. 311-323. o.

A jogbölcsélet mint „a jog természettudománya”. Vázlat Pikler Gyula jogfilozófiai munkásságáról. *Zempléni Múzsza*, XI. évf. (2011) 3. sz. 14-21. o.

Bibó István szegedi éve. *Forum. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, I. évf. (2011) 2. sz. 157-168. o.

Szuverenitás-koncepciók a 20. század első felének magyar jogirodalmában. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, I. évf. (2013) 1. sz. 57-67. o.

Az angolszász társadalom- és jogelmélet recepciója Magyarországon a 20. század közepéig. *Jog – Állam – Politika (Jog- és politikatudományi folyóirat)*, V. évf. (2013) 1. sz. 111-142. o.